

LIDSKOPRÁVNÍ ASPEKTY PROCESU SLAĎOVANÍ BIOLOGICKÉHO A PRÁVNÍHO RODIČOVSTVÍ

HUMAN RIGHT ASPECTS OF HARMONISATION OF BIOLOGICAL PARENTHOOD AND PARENTHOOD BASED ON LEGAL PRESUMPTION

MICHAELA HRUBÁ

Právnická fakulta, Masarykova univerzita

Abstrakt

Článek zpracovává problematiku rozporu mezi biologickým rodičovstvím a rodičovstvím vzniklým na základě právní domněnky. Zabývá se nejnovější judikaturou Evropského soudu pro lidská práva v této oblasti, především rozhodnutím ve věci Paulík proti Slovensku s ohledem na blízkost právních úprav ČR a SR. Článek nastiňuje možnost řešení obdobného řízení v ČR za použití ústavněprávních argumentů.

Klíčová slova

Biologické a právní rodičovství, judikatura Evropského soudu pro lidská práva, Paulík proti Slovensku, Jäggi proti Švýcarsku, Shofman proti Rusku.

Abstract

This article puts mind to variance between biological parenthood and parenthood based on legal presumption. In connection to this, it works with the newest judgements of The European Court of Human Rights, especially with case Paulík vs. Slovakia in consideration of contiguity of legal regulation of The Czech republic and Slovakia.

Key words

Biological parenthood and parenthood based on legal presumption, judgements of The European Court of Human Rights, Paulík vs. Slovakia, Jäggi vs. Switzerland, Shofman vs. Russia.

Nedávno rozčeřil vody české familiaristiky ¹ judikát vydaný Evropským soudem pro lidská práva (dále v textu jen jako „ESLP“) ve věci *Paulík proti Slovensku* a to zejména proto, že soudem kritizovaná právní úprava je v české legislativě téměř totožná.

Stěžovatel pan Jozef Paulík žaloval Slovenskou republiku pro, mimo jiné, porušení jeho práva na respektování soukromého života. ² Kauza začala již v 70. letech 20. století, kdy byl stěžovatel rozsudkem okresního soudu určen otcem dítěte, přičemž však své otcovství v řízení zpochybňoval. Byl však na základě tzv. třetí domněnky otcovství určen jako otec dítěte, jelikož krevní zkouška, která byla v době vydání rozhodnutí jedním z hlavních důkazních prostředků, stěžovatele jako otce dítěte nevyloučila. Dle znění zákona č. 99/1963 Sb., § 133 platí, že pokud je pro nějakou skutečnost v zákoně stanovena domněnka, jež připouští důkaz opaku, má soud ji za prokázanou, pokud v řízení nevyšel najevo opak. Což byl přesně případ stěžovatele, jelikož v řízení neunesl břímě důkazní a neprokázal opak.

V roce 2004, tedy více jak 30 let po právní moci rozsudku, bylo na základě testu DNA prokázáno, že stěžovatel není otcem tehdy už dospělé dcery. Na základě tohoto nového faktu se snažil stěžovatel dosáhnout všemi možnými právními prostředky souladu biologického poměru věci a právního stavu, který byly vystavěn na právní domněnce a především na tehdejší úrovni vědeckého poznání. Jedná se zde tak o situaci, kdy je právem uměle nastaven předpoklad osobního statutu, který v biologické ani sociální rovině nemá žádný poklad a ani jeden ze subjektů na tomto stavu nemá další zájem a netrvá na jeho pokračování. I přes tento fakt se cestou žalob před slovenskými soudy stěžovatel uspokojivého výsledku nedočkal a je pravděpodobné, že pokud by byl pan Paulík český státní občan, byla by jeho kauza s největší pravděpodobností řešena stejně jako na Slovensku.

Česká republika je stejně jako Slovensko signatářem Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále v textu jen jako „Úmluva“), jejíž text byl uveřejněn jako sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí pod č. 209/1992 Sb., a na jejímž základě byla také uznána pravomoc ESLP k výkladu a použití Úmluvy, článků 1 - 4 Protokolu č. 4 a článků 1 – 5 Protokolu č. 7, pokud k porušení práv vyplývajících z těchto dokumentů došlo po nabytí jejich platnosti pro Českou republiku. Článek 8 Úmluvy upravuje právo každého na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Stát, resp. jeho orgány nesmí do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se

zákonem a kdy je to nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Je zde tak státu stanovena negativní povinnost zdržet se intervencí do práva, zároveň však musí chránit jednotlivce před svévolnými zásahy do soukromé a rodinné sféry jednotlivce a vedle toho ještě vzniká i *pozitivní závazek* vytvořit podmínky pro efektivní ochranu a respektování soukromého a rodinného života. Toto právo je dále v českém právním řádu obsaženo v modifikacích v čl. 32 (popř. čl. 7 odst. 1) usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základní práv a svobod jako součásti právního pořádku ČR, a i dalších mezinárodních smlouvách, k nimž ČR přistoupila kvalifikovaným postupem dle čl. 10 Ústavy ČR.

ESLP se již několikrát ve svých rozhodnutích k obdobnému tématu jako v případě pana Paulíka vyjádřil stejně. Postuloval, že *není možné, aby byla státem udržována situace*, kdy je dovoleno, aby *právní domněnka převážila biologickou a společenskou realitu*, aniž by byl brán zřetel na skutková fakta či přání zainteresovaných osob. Jestliže se tak stane, dojde tímto stavem k porušení práva formulovaného v čl. 8 Úmluvy a nebude dostatečně respektováno právo jednotlivce na ochranu soukromého a rodinného života.

V paternitních sporech, jako je případ výše zmíněný, jsou proti sobě postavena práva dítěte a jeho, i když domnělého, rodiče. Obě dvě strany mají právo na udržení právní jistoty a její stabilitu. Stejně tak mají právo mít najisto postavenou svou vlastní identitu, jejíž nedílnou součástí je i fakt, kdo je čím rodičem, resp. kdo je čím dítětem. Na druhou stranu jsou zde zájmy dítěte, jež je oproti dospělému, který se ho v této situaci snaží vlastně „zbavit“, jistě slabší stranou zasluhující si více ochrany. Je tedy nezbytně nutné aplikovat test poměrnosti³ a zhodnotit, za jakých okolností bude přisvědčeno té či oné straně. Je nutné porovnat, resp. dosáhnout rovnováhy mezi zájmy rodičů a zájmem obecným, který chrání práva dětí.

Evropský soud pro lidská práva takové dilema několikrát řešil. Naposledy ve zmiňovaném případě slovenského občana, kdy bylo Slovensko kritizováno, že neposkytlo svému občanovi účinný prostředek ochrany jeho práv, i když stávající stav nesledoval zájem žádné z dočtených osob. Bylo tak shledáno, že ona rovnováha mezi zájmy jednotlivce a společnosti nebyla dodržena.

Během posledních dvou let byly vydány ještě dva obdobné judikáty, ve věci *Jäggi proti Švýcarsku* a *Shofman proti Rusku*. V druhém jmenované případě šlo v podstatě o stejný problém jako u stěžovatele Paulíka, neboli uplynuly veškeré lhůty, aby mohl v rámci soudnictví své země podat žalobu na popření otcovství či obdobné právní prostředky. ESLP v této situaci konstatoval, že zavedení prekluzivní lhůty pro zahájení řízení o určení otcovství je možné ospravedlnit snahou o zajištění právní jistoty v rodinných vztazích a ochranou zájmů dítěte. Avšak v okamžiku, kdy vyprší prekluzivní lhůta, v jejímž rozsahu mohl stěžovatel zpochybnit své otcovství, ale nebylo tak učiněno, je větší váha připsána zájmům dítěte než jeho rodiče snažícího se popření otcovství.⁴ To však pouze v situaci, kdy stěžovatel s jistotou věděl nebo měl důvody se domnívat, že není otcem dítěte již od počátku jeho života, a z důvodů, jež nesouvisely se zákonem, nepodnikl žádné kroky (blíže kauzy *Rasmussen proti Dánsku*, *Yildirim proti Rakousku* nebo *Kňákal proti ČR*).

V případech *Shofman* a *Paulík* se však jednalo o muže, kteří zjistili, že nejsou, resp. nemusí být otci svých dětí, až po uplynutí objektivně nastavených lhůt. Oba stěžovatelé ale okamžitě po svém zjištění podali žalobu na popření otcovství, čímž předchozím podmínkám vyhověli. Soud tedy rozhodl, že skutečnost, že subjekt nezjistil pravý stav otcovství v zákonem daném časovém limitu a proto mu bylo zabráněno, resp. neumožněno popřít otcovství, není přiměřená sledovanému cíli. Opět je tak kladen důraz na dosažení spravedlivé rovnováhy mezi obecným zájmem na právní jistotě a stabilitě rodinných vztahů a právem stěžovatele nechat přezkoumat právem ustavenou domněnku otcovství ve světle nových důkazů.

Samostatně je upozorňováno na fakt, že by se praxe rozhodujících orgánů měla přizpůsobovat také pokroku ve vědě i společenských vztazích. Obdobnou větu judikoval i Evropský soudní dvůr, jež, ve volné parafrázi, potvrdil nutnost vývoje judikatury u obdobných kauz z různých časových období s odvolání na měnící se společenské podmínky a s tím spojený vývoj práva a nahlížení na něj.⁵

Rozhodnutí ve věci *Jäggi proti Švýcarsku* bylo odlišné tom ohledu, že určení otcovství se nedomáhal otec, ale syn vůči svému před více jak třiceti lety zemřelému otci. Jednalo se o spor, kdy se stěžovatel snažil domoci povolení odebrat vzorek z těla zesnulého pro zkoušku DNA, aby s jistotou mohl vypátrat svého rodiče, přičemž se vzdal všech dědických nároků. Příbuzní zemřelého však proti tomuto bránili a švýcarský soud zkoušku DNA také zamítl.

ESLP dal za pravdu stěžovateli a argumentoval tím, že stěžovatel se snažil na jistotu postavit svou identitu a cestou soudu vypátrat totožnost svého otce. Znovu byla zdůrazňována nutnost přesného vyvážení zájmů společnosti a jednotlivců. (viz také rozhodnutí *Mikulič proti Chorvatsku a Odièvre proti Francii*) Za těchto okolností nebyl dle mínění ESLP zásah do osobní sféry těla zemřelého nebyl tak výrazný a invazivní, aby bylo porušeno jeho právo na nedotknutelnost těla a úcty k zemřelému. Byla tak dána přednost možnosti znát své příbuzné a i když od rozhodných událostí uplynulo mnoho let, dle názoru ESLP, potřeba poznat své příbuzné s postupujícím věkem neustává, spíše naopak.

Všechny výše zmíněné judikáty ESLP se i přes rozlišnost skutkových substrátů shodují v jedné věci, a to potřebě uvést do souladu biologickou a sociální realitu s právním stavem rodinných vztahů a to především v oblasti určení rodičovství. Stát by tak měl sám zajistit odstranění diskrepance mezi těmito dvěma důležitými faktory, jelikož osoby, jež se snaží zjistit své příbuzné, mají živý Úmluvou chráněný zájem na získání informací nezbytných pro odhalení pravdy týkající se důležitých aspektů jejich osobní identity. V opozitu proti tomuto právu stojí obecný zájem, který s předchozím právem musí být co nejpřesněji vyrovnán, přičemž ESLP ponechává u těchto dvou předpokladů jistou míru uvážení jednotlivým státům (viz *Mikulič proti Chorvatsku*).

Jak již bylo řečeno, právní úprava česká a slovenská je velmi podobná a proto pokud by obdobná situace nastala v ČR, je dosti pravděpodobně, že by ji české orgány řešily obdobně jako proběhla na Slovensku. Na základě výše uvedené apelu by však rozhodující orgány mohly postupovat tak, aby, i když to přímo zákonná úprava (především zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů, ale i jiné právní předpisy) neumožňuje, poskytl ochranu právu na to znát své pravé dítě či rodiče právě s ohledem na lidskoprávní dimenzi tak citlivých vztahů jako jsou vztahy v rodině (blíže viz dále).

Svítá zde tak naděje na obrat zavedené praxe rozhodování soudů o paternitních sporech. I český Ústavní soud se ve své argumentaci přiklonil ke stanovisku ESLP v této oblasti, když ve svém rozhodnutí č. II. ÚS 568/06 ze dne 20. února 2007 uvádí, že při výkladu pojmů rodina a rodinný život je třeba zohledňovat vazbu biologickou i sociální realitu rodiny a rodinného života, která však v posledním století prošla velkými změnami. I přes tyto proměny je ale nemožno přehlížet, že základem rodinných vazeb stále zůstává biologické pouto pokrevního příbuzenství. Citoval přitom rozhodnutí ESLP ve věci Kroon a další proti

Nizozemí, kde je uvedeno, že „respekt k rodinnému životu vyžaduje, aby biologická a sociální realita převážila nad právní domněnkou...“.

Toto však byl příklad soudu ústavního. V běžné rozhodovací praxi se rozhodnutí podložená textem mezinárodním úmluv či judikaturou ESLP objevují jen velmi výjimečně a jsou většinou vystavěna pouze v rozsahu obvyklého formalismu a podústavních vnitrostátních předpisů. Přitom lze využít, resp. se přímo musí využít ustanovení čl. 10 zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, který stanoví, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví - li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. ESLP je pověřeným orgánem k výkladu ustanovení Úmluvy, jeho závěry tak lze v rozhodovací činnosti použít jako podklad. Pokud by tedy došlo k hypotetické situaci, že by byla obdobná kauza jako pana Paulíka otevřena v ČR, došlo by tak k rozporu české zákonné úpravy a textu mezinárodní úmluvy. Podle našeho názoru by se tak rozhodující soud měl v rozhodnutí vypořádat s rozparem zákona a mezinárodní úmluvy a tuto posléze k vyřešení případu použít.

Pro dokreslení výsledku případu Paulík proti Slovensku uvádíme, že SR bylo uloženo uhradit stěžovateli náhradu nepeněžitě škody a nákladů řízení v celkové výši necelých 7 tisíc euro. V oblasti legislativy slovenský zákonodárce reagoval na již rozběhnutý proces ještě před vydáním zmíněného rozhodnutí, a to novelou zákona č. 99/1963 Zb., občiansky súdny poriadok, ve znění pozdějších předpisů, obsaženou v zákoně č. 341/2005 Z. z., vložil do ustanovení upravujících obnovu řízení tento text (konkrétně bylo do § 228 odst. 1 připojeno písmeno d):

„1/ Právoplatný rozsudok môže účastník napadnúť návrhom na obnovu konania,

a) ak sú tu skutočnosti, rozhodnutia alebo dôkazy, ktoré bez svojej viny nemohol použiť v pôvodnom konaní, pokiaľ môžu privodiť pre neho priaznivejšie rozhodnutie vo veci,

b) ak možno vykonať dôkazy, ktoré sa nemohli vykonať v pôvodnom konaní, pokiaľ môžu privodiť pre neho priaznivejšie rozhodnutie vo veci,

c) ak bolo rozhodnuté v jeho neprospech v dôsledku trestného činu sudcu

d) ak Európsky súd pre ľudské práva dospel vo svojom rozsudku k záveru, že rozhodnutím súdu alebo konaním, ktoré mu predchádzalo, boli porušené základné ľudské práva alebo slobody účastníka konania a závažné dôsledky tohto porušenia neboli náležite odstránené priznaným primeraným finančným zadostučinením.“

Nejen v České republice, ale i na Slovensku se již delší dobu diskutuje o nutnosti změny celého systému popírání rodičovství právě z důvodu, aby se předešlo nesouladu mezi faktickým biologickým stavem a stavem umělým, který je vytvořen za základě právních domněnek, přesně tak, jak se událo v případě stěžovatele Paulíka. Toto *ad hoc* vyřešení problému však vzbuzuje pouze hořké pousmání nad tím, že lidé se svých práv zajištěných právními normami nejvyšší právní síly nedomohou ve svém domovském státě, ale teprve ve chvíli, kdy se obrátí na evropské instituce, a zákonodárce s tímto smutným faktem bohužel zatím nic neudělal.

Je však výzvou do budoucnosti pro odbornou veřejnost a především právní vědu nejen Slovenské ale i České republiky, aby vytvořila a diskutovala nad různými koncepcemi, které by poté mohly zákonodárci posloužit jako podklad pro vytvoření nové právní úpravy, v níž byla zohledněna lidskoprávní dimenze rodinných vztahů.

¹ blíže např. Králík, M., Svák, J. K právní možnosti změnit pravomocné soudní rozhodnutí o určení otcovství (judikát). Jurisprudence, 2007, č. 3. nebo Králíčková, Z. Popírání otcovství nejvyšším státním zástupcem a subjektivní „přirozená“ práva dítěte. Bulletin advokacie, 2007, č. 5, s. 32 – 35.

² viz čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod – v celém znění právo na respektování rodinného a soukromého života, obydlí a korespondence. Stěžovatel se domáhal uznání porušení pouze části z práv uvedených v čl. 8. Právo na respektování rodinného života např. kauza Keegan proti Irsku.

³ blíže Holländer, P. Ústavněprávní argumentace, ohlednutí po deseti letech Ústavního soudu. Praha: Linde nakladatelství s.r.o., 2003.

⁴ blíže Jíšová, A. Návrh nejvyššího státního zástupce na popření otcovství v praxi. Bulletin advokacie, 2006, č. 11/12, s. 80 – 86. a Králíčková, Z. Popírání otcovství nejvyšším státním zástupcem a subjektivní „přirozená“ práva dítěte. Bulletin advokacie, 2007, č. 5, s. 32 – 35. Dále pokyn obecné povahy nejvyššího státního zástupce č. 6/2003. Ve zmíněném pokynu lze vypořádat jasnou paralelu s trestněprávním aspektem věci a důraz na ni.

⁵ viz také Malenovský, J. Triptych zobrazování soudního dvora ES: Arbitr, „motor integrace“ nebo „velký manipulátor“?.Právnick, 2007, č. 07, s. 1065 – 1083.

Literatura:

- [1] Králíčková, Z. Popírání otcovství nejvyšším státním zástupcem a subjektivní „přirozená“ práva dítěte. Bulletin advokacie, 2007, č. 5, s. 32 – 35.
- [2] Holländer, P. Ústavněprávní argumentace, ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu. Praha: Linde nakladatelství s.r.o., 2003.
- [3] Králík, M., Svák, J. K právní možnosti změnit pravomocné soudní rozhodnutí o určení otcovství (judikát). Jurisprudence, 2007, č. 3.
- [4] Jišová, A. Návrh nejvyššího státního zástupce na popření otcovství v praxi. Bulletin advokacie, 2006, č. 11/12, s. 80 – 86.
- [5] Megelová, J. K zákonné podmínce použití ust. § 62 zákona o rodině - zájmu dítěte na popření otcovství. Bulletin advokacie, 2007, č. 6, s. 40 – 43.
- [6] Kopalová, M.: Právo na popření otcovství na základě nově zjištěných biologických dat. Právní fórum. 2007, č. 1, Příloha, s. 1 a násl.
- [7] Bálintová, M.: Možnosť zapretia otcovstva v kontexte práva na rešpektovanie súkromného života. Justičná revue, 2007, č. 4, s. 527 a násl.

Další použité zdroje:

- [1] rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05, kauza Paulík proti Slovensku
- [2] rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. 07. 2006, stížnost č. 58757/00, kauza Jäggi proti Švýcarsku
- [3] rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. 11. 2005, stížnost č. 74826/01, kauza Shofman proti Rusku
- [4] rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. 02. 2003, stížnost č. 42326/98, kauza Odièvre proti Francii
- [5] rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 07. 02. 2002, stížnost č. 53176/99, kauza Mikulič proti Chorvatsku
- [6] rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 10. 1994, stížnost č. 18535/91, kauza Kroon a ostatní proti Nizozemí
- [7] rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26. 05. 1994, stížnost č. 16969/90, kauza Keegan proti Irsku

- [8] rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 28. 11. 1984, stížnost č. 8777/79, kauza Rasmussen proti Dánsku
- [9] ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- [10] usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základní práv a svobod jako součásti právního pořádku ČR
- [11] zákon č. 99/1963 Zb., občiansky súdny poriadok, ve znění pozdějších předpisů
- [12] rozhodnutí Ústavní soudu ze dne 20. 02. 2007 č. II. ÚS 568/06

Kontaktní údaje na autora – email:

76807@mail.muni.cz